

В ТЪРСЕНЕ НА ИЗХОД ОТ КРИЗАТА

Проф. д-р ик. н. Михаил ЗВЕРЯКОВ

Член-кореспондент на Националната академия на науките на Украйна,
Ректор на Одеския държавен икономически университет – Одеса, Украйна
E-mail: rector@oneu.edu.ua

Резюме: В статията се прави анализ на теоретичната концепция за изход от криза, предложена от спечелилия нобелова награда П. Кругман, и приложението на нейните основни положения при търсене на пътища за излизане от кризата в развитите страни и Украйна. Показана е особеността при прилагането на Кейнсианската теория в националната икономика. Доказана е необходимостта от развитие на алтернативен икономически модел, приложим за икономиката на Украйна. Предложени са теоретични подходи за изграждане на нов икономически модел, основан на промяна в настоящата система за разпределение на съвкупната добавена стойност, в полза на увеличение темпа на акумулиране като необходимо условие за устойчив икономически растеж.

Ключови думи: криза, неокласическа теория, кейнсианство, нов икономически модел, разпределение на съвкупната добавена стойност, икономически растеж, модернизация на институции.

JEL: O10.

Дълго време икономическата криза свидетелства за това, че светът е навлязъл в ерата на значителни социално-икономически трансформации. Сценариите, отнасящи се до промяна на съществуващите бизнес модели с оглед излизане от кризата, се дискутират от икономисти и политици. Разработването на сценарии за излизане на националните икономики от кризата в контекста на глобализация се сблъсква с противоположни подходи: някои застъпват политиката на сериозни държавни икономии и разчитат на пазарните сили, други – призовават за обществена политика, която да стимулира съвкупното търсене. Самият факт, че съществуват противоположни гледни точки при подхода към икономическата политика, говори за сложността и различията както по отношение на разбирането за естеството на кризата, така и при разрешаването на конфликти, които държат световната икономика в хватката на тази криза. От възникването на икономическата криза редица учени, политици и световни икономически организации се опитват да отговорят на два въпроса: „Как се случи това?“ и „Какво да правим сега?“.

Книгата на известния американски икономист и Нобелов лауреат Пол

Кругман „Спрете тази депресия сега!“¹ е посветена на намирането на отговор на втория въпрос. Ученият вярва, че „е очевидно, че тези два проблема са свързани, но в никакъв случай не са идентични. Едно е да знаеш причините за сърдечните заболявания, а друго – да можеш да ги лекуваш. Същото се отнася и за икономическата криза. Понастоящем трябва да сме заинтересовани най-вече от лечението“².

Но, както посочва авторът на книгата, „лечението“, основано на преобладаващите монетаристки концепции, не би било успешно, тъй като те не подхождат на икономика, която е в състояние на депресия. Пол Кругман твърди, че „по същество, ние се занимаваме със същия тип ситуация, описан от Джон Мейнард Кейнс през 30-те години на XX век: икономиката е в състояние на хронично намалена активност за дълъг период, без да показва никакви забележими тенденции за подобрение или за окончателен колапс. Разбира се, тази ситуация е неприемлива“³.

За съжаление теоретичните корени на практическите действия от страна на правителството за разрешаване на кризата лежат в догмите на неокласическата теория, която заема доминираща позиция в световната икономическа наука и преподаване. Без да изучават по същество уместността на тази теория към условията на икономическа рецесия, много правителства (включително и това на Украйна) приемат нейните основни постулати безкритично и се опитват да ги приложат безуспешно в практическия мениджмънт.

„Модерният консерватизъм – казва П. Кругман – е верен на идеята, че ключът към просперитет са свободните пазари и неограниченото желание за печалба и лични облаги, и засилването на ролята на държавата след Великата депресия не може да донесе нищо друго освен вреда“⁴. Авторът пита: как се е случило така, че консервативната идеология, вярването, че държавата не може да реши проблемите, а само ги утежнява, влияе толкова много върху политическия дискурс?

Развитие на алтернативна теоретична концепция

Дори и сега, когато моделът за неблагоприятната ситуация на глобалната и украинска икономика е очевиден, не съществува задълбочен анализ на произхода на възприетите като определящи теоретични модели за икономическо развитие. Идеята, че отхвърлянето на формите на държавно регулиране и преходът към свобода на пазарните сили дава на националната икономика стабилна динамика, доминира не само между практиците, но също и в научната общност.

Всичко това свидетелства за наличието на сложен процес в националната наука и практика на усвояване на инструментите и богатия теоретичен свят на икономиката, както и креативно използване на интелектуалното богатство при

¹ **Кругман, П.** Выход из кризиса есть! (превод от англ. „End This Depression Now“!, P. Krugman) – М., Азбука Бизнес, Азбука Аттикус, 2013.

² Пак там, с. 7.

³ Пак там, с. 8.

⁴ Пак там, с. 105.

анализа на украинската икономика. На първо място този процес засяга макроикономиката, която все още остава най-слабо изученият раздел от икономическата теория, въпреки факта, че макроикономиката е с най-голямо практическо приложение при изследването и развитието на социално-икономическите политики и гарантирането на балансиран и устойчив растеж.

В известна степен подобно изоставане на макроикономиката като раздел от икономиката се свързва с доминирането както в науката, така и в практиката на консервативните течения, които значително опростяват макроикономическия анализ.

Въпреки че тези теоретични потоци (и главно монетаризмът) са достатъчно дискредитирани от настоящата продължила дълго икономическа депресия, все пак те продължават да определят представата за икономическите процеси в съвременната глобална икономика. В същото време Пол Кругман отбелязва, че „... през 2008 година ние изненадващо открихме, че живеем в кейнсиански свят, т.е. свят, който Джон Мейнард Кейнс описва през 1936 година в своя знаменит труд „Обща теория на заетостта, лихвата и парите“. Имам предвид, че се сблъскваме с липса на търсене, което се превръща в основен икономически проблем, а недостатъчните технократски мерки, като например намалението на лихвените проценти от страна на Федералния резерв, не биха помогнали в настоящата ситуация. За да се справим ефективно с кризата, ние се нуждаем от по-активна държавна политика под формата на временно увеличение на бюджетните разходи за борба срещу безработицата и полагане на усилия за намаляване на прекомерната ипотечна задлъжнялост”⁵.

Авторът счита, че едно обръщане към произведението на Джон Мейнард Кейнс и неговите последователи може значително да допринесе за развитието на алтернативна теоретична концепция като база за формиране на друга икономическа политика за западните страни. Пол Кругман онагледява с определени примери твърдението, че по време на кризата американското правителство не е последвало призивите за орязване на разходите, повишаване на данъците и дори лихвените проценти въпреки заплахата от масова безработица, докато защитниците на стриктните бюджетни икономии печелят политическия дебат в Европа. Политиката на строги икономии се превърна в задължително условие при подпомагането на задължените страни. Междувременно страните, които не са имали проблеми със заеми като Германия и Холандия, са предприели политика на умерени икономии. По този начин цялостният резултат за Европа е намаление на паричните потоци⁶.

Ученият показва, че алтернативните икономически политики, които са основани на противоположни теоретични концепции, дават различни резултати. Пътят на развитие на американската и европейската икономики, които бяха в рецесия от края на 2007 г. до началото на 2010 г., е различен. Като отговор на рецесията правителството на САЩ заедно с Федералния резерв драматично променят модела на антикризисна политика, като решават да прибягнат до политика на „нови правила“ през 2008 година. Нейната най-характерна външна черта става триетап-

⁵ Пак там, с. 137.

⁶ Пак там, с. 13-14.

ната емисия на долари, наречена „количествени улеснения“, която оказва влияние върху създаването на нови работни места. През 2010 година, икономиката на САЩ започва да увеличава броя на работните места и през 2011–2012 година е налице ясна тенденция към подобрение. Обратно, ситуацията в Европа се влошава все повече. До края на 2012 година европейският континент е официално в рецесия. Фундаменталното различие в сценариите за икономически растеж в САЩ и в Европа П. Кругман обяснява с използваните различни теоретични подходи.

Той показва, че правителството на САЩ, за разлика от европейските правителства, не следва съвета за политика на строги икономии. „След изпълнението на програмата за мерки за подпомагане, одобрена от администрацията на президента Обама, е наблюдавано определено пасивно затягане на фискалната политика, не се преминава към политика на строги икономии. Федералният резерв не само поддържа ниски лихвени проценти, но също така и обявява програма за покупка на облигации, опитвайки се да даде нов тласък на мудното икономическо възстановяване.

Междувременно, стриктната финансова дисциплина става изключително популярна на европейския континент и в началото на 2011 година Европейската централна банка увеличава лихвените проценти въпреки дълбоката рецесия в еврозоната и липсата на сериозна заплаха от инфлация”⁷.

Чрез тези примери Пол Кругман демонстрира конструктивната роля на кейнсианството като макроикономическа теория, която има широк достъп до практиката и предлага активна роля на държавата при определяне количеството на инвестициите, управлението на лихвените проценти и политиката на доходите. Днес отново са уместни думите на Дж. К. Гълбрайт за ролята на кейнсианството във Великата депресия: „Кейнсианството се доказва като средство срещу отчаянието, което е надвиснало. То не отхвърля системата, а я спасява”⁸.

В същото време опитът в справянето с настоящата рецесия отрича основните догми на неокласическата ортодоксия. Как може да бъде обяснено съществуването на различни теоретични подходи, а след това модели, на икономическо развитие? Отговорът зависи от разбирането на естеството на модерния капитализъм, който преминава през значими промени през двадесети век. Повяват се различни нива на капиталистическо развитие. Регулираният капитализъм, като алтернатива на капиталистическия модел за свободна конкуренция, се е формирал след Голямата депресия. И така, днешната неокласическа теория, която използва принципа на „ненамеса в частните инициативи”, не може да изпълни своята евристична функция поради редица причини.

На първо място, неокласическата теория се основава на концепцията за рационалния икономически човек (хомо икономикус), според която той има изключителни права върху рационалния избор и по този начин винаги максимализира функцията на полезността. Домакинствата максимализират полезността на закупените стоки, а фирмите максимализират печалбата. Подобна теория допуска, че

⁷ Пак там, с. 256.

⁸ Galbraith, J. K. How Keynes Came to America. // Economics and Mathematical Methods, 1997, № 4, p. 69.

бъдещето винаги е предсказуемо. Кейнсианството твърди обратното: човек не притежава способността за рационален избор и взема своите решения между неизвестното бъдеще и невъзвратимото минало и следователно неговото решение може да бъде близко само до реалността, но не може да бъде напълно адекватно на нея. Бъдещето се характеризира със фундаментална неопределеност.

На второ място, според неокласиците, пазарната икономика клони към равновесие. Ако външните фактори не възпрепятстват икономическите агенти при максимализиране функцията на полезността, икономиката се връща обратно в равновесно състояние. На тази база намесата в икономическия живот се счита за вредна. Според кейнсианството, отхвърляйки догмата на рационалното човешко поведение, пазарната икономика рано или късно започва да се отклонява от равновесното състояние под влияние на вътрешни сили, което евентуално води до кризи, безработица, инфлация и други негативни аспекти.

На трето място, неокласическата теория твърди, че модерната икономика се ръководи от пазарни сигнали, а техните универсални носители са цените. Бидейки определени от предлагането и търсенето, пазарните сигнали постоянно сравняват пазарните нужди с възможностите да ги удовлетворят и напасвайки размера на печалба в различните отрасли, те осигуряват най-ефективното разпределение на ресурси в икономиката. Кейнсианството не отрича съществуването на пазарни сигнали и тяхното влияние върху бизнес дейностите, но отбелязва, че този механизъм действа само в краткосрочен план. Според кейнсианството цените се определят в дългосрочен план от технологични фактори и от разпределението на чистия продукт (новосъздадена стойност) между труд и капитал, както и между различните бизнес групи.

В икономиката, малка част от цените са резултат от конкуренцията – водещите корпорации установяват цените по формулата: разходи за производство плюс премия, формираща корпоративната печалба. Днес компаниите са заинтересовани от стабилни цени, следователно, когато търсенето се промени, не се променя цената, както предполагат неокласиците, а обемът на предлаганите стоки според кейнсианската теория.

На четвърто място, неокласическата теория се основава на факторите за производство, според които всеки от тях получава справедливо възнаграждение. Надницата се разглежда като справедливо възнаграждение за пределния продукт, който работникът създава. Конкуренцията за работни места напасва надниците с приноса на работника при създаване на продукта. На тази база неокласиците вярват, че безработицата има доброволен характер (тъй като не работят само онези, които искат повече в замяна на своя трудов принос) и тя е положително свойство на саморегулиращия се пазар, тъй като позволява да се поддържат надниците към нивото на пределния продукт на труда. Кейнсианството се противопоставя на неокласическата интерпретация за заплатата, което дава правото на предприемачите да я поддържат на нивото на екзистенц-минимума. Умереното увеличение на надницата е условие за растеж на съвкупното търсене като стимул за икономически растеж и намалява социалното напрежение. Предприемаческите разходи за увеличение на надниците стават доход за наетите работници. Тази връзка създава коефициент на икономически растеж.

На пето място, за разлика от неокласическите икономисти, които вярват, че целта на предприемачеството е максимализиране на печалбата, пост-кейнсианците считат, че основната цел на големите корпорации е увеличение не на краткосрочните печалби, а на дългосрочния икономически растеж, което основно променя стратегическите планове на компаниите.

На шесто място, неокласическата теория допуска, че основният мотив, който стимулира предприемачите да инвестират, е нивото на лихвения процент: колкото по-нисък е той, толкова е по-висока очакваната възвръщаемост от инвестиции. Икономическата практика обаче не потвърждава тази зависимост. Това е особено вярно в настоящата ситуация, когато кризисните лихвени проценти по кредитите достигат своя исторически минимум (0.25% в САЩ и 0.15 % в Япония) и не се наблюдава увеличение при търсенето на инвестиции от страна на производителите. При кейнсианската теория инвестирането зависи от превишението на доходите над разходите, а размерът на печалбата като източник на инвестиции се свързва с устойчив икономически растеж. Защитниците на тази теория признават нуждата от държавно влияние върху инвестиционния процес.

Сравнителният анализ на неокласическата и кейнсианската теории ни позволява да разгледаме теоретическите основи за създаване на нов модел на икономическо развитие в нашата страна. Световната научна мисъл разполага с богат арсенал от теоретически сценарии, които биха могли да станат условие за реформиране на националния модел на икономическо развитие.

Относно прилагането на кейнсианската теория в националната икономика

Трябва да се има предвид обаче, че кейнсианската теоретична система не предлага универсални предписания, които действат автоматично и дават положителни резултати в която и да е страна. Теоретичната система на Джон Мейнард Кейнс може да бъде считана за метод за анализ, който е ключов при разбирането на спецификите и реалните взаимовръзки в конкретната историческа икономическа система. Нека разгледаме по-детайлно спецификите при прилагането на кейнсианските препоръки за украинската икономика.

Известно е, че при кейнсианската теория ефективното съвкупно търсене е двигател за националното икономическо развитие. То включва потребителското и инвестиционното търсене. Всяко от тези видове търсене фиксира определена функционална зависимост в икономиката. Например според Джон Мейнард Кейнс потребителското търсене е функция на дохода за определена дистрибуционна система.

Що се отнася до теорията за разпределение на дохода при кейнсианската доктрина, според която размерът на придобития доход се определя с пределната продуктивност на труда, Джон Мейнард Кейнс безкритично я заимства от неокласиците.

Но след Кейнс в рамките на кейнсианската теория се появяват други тече-

ния, които критикуват взетите назаем от неокласиците гледни точки по отношение на системата за разпределението на дохода за частно потребление⁹. По този начин лидерите на „Неорикардиянското“ течение (или школата на „левите кейнсианци“) Дж. Робинсон и М. Калецки (полски икономист, който работи през тридесетте и четиридесетте години на двадесети век в Англия, университета в Кеймбридж) разчитат не само на гледните точки на Кейнс, но също и на трудовете на Дейвид Рикардо и Карл Маркс. Те развиват своя собствена теория за разпределение на дохода, която е най-подходяща при нашата украинска реалност.

Същността на теорията за разпределение на дохода на „левите кейнсианци“ се свежда до това, че във всяка индустрия, печалбата и надниците се определят не от пределната производителност на труда (както в неокласическата теория) и не само от степента на експлоатация на наемния труд от капитала (както в ортодоксалната марксистка теория), а от степента на монополизация на определен отрасъл. Теорията за разпределение на доходите е тази, която по-адекватно отразява спецификите на разпределението на доходите в нашата монополизирана икономика.

Основите на теорията за разпределение на дохода, разработени от М. Калецки, се свеждат до факта, че съотношението полза–разходи в определен отрасъл се определя от степента на монополизация на този отрасъл: колкото повече индустрията е монополизирана, толкова по-голям е дялът на таксите от брутната печалба.

Въпреки че тази теория за разпределение на доходите отразява основните характеристики на монополизираната икономика по примера на високо развитите западни страни, все пак тя не включва множество особености, характеризиращи постсъветските икономики (особено тези, които се фокусират върху износа на суровини). „Левите кейнсианци“ са изследвали производствените дейности, които имат най-висока степен на монополизиране. От тук ценовите нива зависят на първо място от цените на суровините и себестойността на възвръщаемост на надниците и на второ място – от степента на монополизация на индустрията.

В националната икономика високата степен на монополизация се проявява в суровинните отрасли. Техните дейности получават монополни печалби и рента от природните ресурси. В същото време в производството нивото на цените се определя от стойността на първичните ресурси и ниските надници. Следователно при настоящата система на разпределение на доходите е почти невъзможно повишение на надниците в производството и селското стопанство, т.е. в онези отрасли, които поради ниското ниво на печалба са ориентирани към вътрешния пазар.

Така, според действащата програма на увеличение на разпределението на доходите с финансиране от правителството, социалните програми не оказват съществено влияние върху динамиката на потребителското търсене. Без промяна в системата не може да очакваме увеличение нито в потребителското търсене, нито в инвестиционното такова.

⁹ Теория капитала и економическия растеж. (под ред. на С. С. Джарасов), М.: Издателство на Московския университет, 2004.

Според класическата и кейнсианската теория намалението на инвестиционното търсене е причинено от намаление на допълнителната (пределна) ефективност от капиталови инвестиции. Това намаление се случва едновременно в множество отрасли и изпълнява ролята на „спусък“ за стартиране на кризата. По отношение на тази теоретична гледна точка Дж. М. Кейнс напълно е съгласен с неокласиците. Но начините за стимулиране на инвестиционното търсене са различни: неокласицизмът предлага да се балансира това търсене, като се намалят лихвените проценти, което в настоящите условия е нереално; от своя страна кейнсианската теория предполага, че при рязък спад в инвестиционното търсене единственото средство за неговото подобряване е инвестирането в публичния сектор.

По отношение на нашата национална икономика ниското ниво на инвестиционно търсене се причинява от нецикличен спад на допълнителните (пределни) капиталови инвестиции, тъй като самата природа на кризата е различна. Тя не е циклична, а вътресистемна, трансформационна и е отделна тема за научно изследване. Причината за липса на инвестиционно търсене при украинската икономика се корени в съществуващата система за разпределение на общата добавена стойност между всички отрасли. Производствените сектори получават по-малък дял от общата добавена стойност и резултат от това е ниското ниво на рентабилност, както и липсата на инвестиционно търсене. В този случай превесът в приходите от основните експортно-ориентирани индустрии се използва за формиране на изключително ограничено инвестиционно търсене. Това търсене покрива само малък обем от свързаните индустрии с ниско технологична конверсия, които следователно не създават значителен мултипликационен ефект за високотехнологичните отрасли. Обработващите отрасли (машини и техните основни компоненти – машинни инструменти) не получават инвестиционни стимули от експортно-ориентирани производства, които предпочитат да купуват необходимите съставки от чужбина.

В допълнение към производствените инвестиции суровинните компании разходват огромни режийни във връзка с разточителното потребление на техните собственици и старши мениджъри, както поддържането на „играчки за възрастни“ (като например национални футболни клубове). Националните футболни шампионати се превръщат в хазарт за олигарсите. Значителна част от неизползваната печалба се изнася навън посредством различни канали. Следователно, докато се поддържа съществуващата система за дистрибуция на общата добавена стойност, е невъзможно да се реши проблемът с недостатъчното активиране на инвестициите и потребителското търсене.

Що се отнася до активирането на публичните инвестиции, по отношение на бюджетния дефицит и изпълнението на обществените външни задължения, те не могат да бъдат реализирани в голям мащаб. Днес, според Федерацията на работодателите, само 10% от общите държавни разходи са насочени към развитие на икономиката.

Трябва да се обърне внимание на ниската еластичност на инвестиционното търсене в националната икономика според лихвените проценти. Кейнсианците и неокласиците вярват, че динамиката в инвестициите зависи от съотноше-

нието между нормата на печалбата и лихвата. Настоящата икономическа практика на развитите страни показва обаче, че тази еластичност практически отсъства.

Понастоящем са налице ниски нива на лихвените проценти в множество западни страни, които възлизат на десети или дори стотни от един процент (например Япония), но в същото време може да наблюдаваме ниско ниво на инвестиционна дейност. Следователно украинската икономика се сблъсква със ситуация, при която инвестиционната динамика не зависи от взаимовръзката между норма на печалбата и норма на лихвата. Тъй като стойностите на рентабилност значително се различават по отношение на отделните отрасли, намалението в лихвените нива няма да има влияние върху инвестиционната дейност във високо печелившите индустрии.

Теоретични предшественици на създаването на нов икономически модел

Както бе посочено по-горе, кейнсианските предписания за макроикономическа регулация не могат да бъдат приложени поради изградената система на разпределение на приходите (включително голямата диференциация на отделните отрасли, водеща до ниска лихвена еластичност на инвестициите). В това отношение можем да споменем монетарната рестрикционна политика на Националната банка на Украйна и по-скоро обвързването на паричните емисии с постъпленията от чужда валута от реализирания износ, вместо обвързване на емисиите с обема на икономическия оборот в реалния сектор на икономиката.

Системата за разпределението на приходите при пазарна икономика, която е на върха на съществуващите пазарно-предизвикани обективни фактори, зависи от възприемането от общественото съзнание на съществуващото неравенство при разпределение на общественото богатство, т.е. от морални императиви, които могат да бъдат проследени обратно до ерата на Просвещението и ранните етапи от капиталистическото развитие. На тези първоначални етапи, когато буржоазията печели победа над стария режим в борбата за равни възможности, някой започва да търси неизбежните социални противовеси срещу неограниченото доминиране на буржоазията. И ако това се провали, тогава според А. Смит може да се забравят „общите идеали“ за свобода и равенство. В „Изследване върху природата и причините за богатството на народите“ Адам Смит твърди, че на търговците не трябва да се вярва – те винаги лъжат обществото; обаче е възможно да се създаде баланс между противоположни интереси, така че в своята цялостност те да обслужват интересите на обществото, а не на егоистичната класа сама по себе си. Застъпниците на либерализма и неокласицизма не обръщат внимание на тази важна и чисто либерална мисъл. Необходимо е да се дефинира как социалните групи, изразяващи различни интереси, могат да се контролират една друга по такъв начин, че нито една от тях да не може да постигне своя егоистичен интерес. В заключенията в раздел 11 на гореспоменатия трактат Адам Смит призовава обществеността за бдителност по отношение на класата на търговците и индус-

триалците, които са склонни да „заблудят обществеността и дори да я притискат“¹⁰.

Според Адам Смит, това е което се нарича истинска законова държава, истинска пазарна икономика, работеща в полза на обществото, а не за определени, корумпирани олигархични кланове. Така Адам Смит е този, който вече е споменал проблема за ограничаване принципа на „ненамеса“ и го разглежда просто като един от възможните типове за икономически ред. Според неолибералната доктрина неравенството е естествено и необходимо за постигане на прогрес и затова е логично да се следва принципът за „ненамеса“. Ако, от друга страна, искаме да се смекчи съществуващото неравенство и да се премине към разширяване правата на гражданите да се трудят и да получават подходящо възнаграждение, това може да бъде постигнато само в рамките на регулиран пазар и при съзнателното свързване на висшата кауза на обществото с неговата особеност.

Това се оказва отпразната точка в Украйна, което може да се види от отрицателния опит в реформите. При нас съществува много по-голяма пропаст между богати и бедни в сравнение с традиционните капиталистически страни, където е шестократна разликата в печалбите между 10% от най-богатите и 10% от най-бедните. Според статистическите изследвания тази разлика в Украйна е седемнадесет пъти, но в действителност тя е по-голяма. Това е резултат от съществуващия икономически модел, който действа в нашата страна. Това поставя проблема за историческия избор: кой път да се избере – изостряне на материалното неравенство и общественото напрежение или стесняване на социално-икономическите различия и постигане на консенсус между различните слоеве на обществото? Ако изберем първата опция, не са необходими промени. Ние просто трябва да следваме принципа за „ненамеса“ (т.е. идеологията на социалния Дарвинизъм), което означава, че всеки в обществото взема своето собствено решение на база на своя собствен индивидуализъм и рационалност и никой не го е грижа за останалите.

Модерното западно общество вече не е такова. В същото време там има тенденция към растеж на социално-икономическото неравенство. В своята книга Пол Кругман твърди, че според Доклада за нарастване на неравенството, издаден от Бюджетния офис към Конгреса на САЩ, чистият доход на 1% от най-богатите е нараснал от 7.7% до 17.1% от общия приход през периода 1979–2007 година. Едва напоследък започваме да разбираме, че печалбите на богатите не са дреболия. Това е един от основните индикатори за случващото се в американската икономика и американското общество¹¹. Все пак се счита, че това общество се придържа към подобна традиция, когато изпълнява идеите на ортодоксалната неокласическа теория под формата на либерален икономически модел.

Ако вярваме, че настоящият модел за развитие не отговаря на моралните и социално-икономическите критерии, тогава трябва да го променим. Ясно е, че промяна в установения модел за икономическо развитие не може да настъпи равномерно без затруднения. Чистата научна обосновка за промяна не е достатъчна.

¹⁰ Смит, А. Изследване о природе и причинах богатства народов. М.: Эксмо, 2007, с. 282.

¹¹ Вж. Кругман, П. Цит. съч., с.118-119.

Въпреки очевидната непригодност на настоящия модел към обществото като цяло, той е напълно ефективен за тези, които го използват за печелене на милиони и милиарди пари в брой. Ето защо те ще прибегнат до всякакви средства, за да го защитят¹². Цял набор от инструменти ще бъде необходим, за да се избегне съпротивата, като на първо място тук е научната обосновка на алтернативния модел.

Кои са основните акценти на модела, от който се нуждаем ?

Може да се подчертае, че при тези обстоятелства теорията, изясняваща начините и перспективите за развитие на държавата, е доста важна. Старите теоретични инструменти не могат да го направят. Това се отнася както за Марксистката теория в своята ортодоксална форма, така и за неокласицизма въпреки неговата доминираща роля в света. В същото време постоянният стремеж към пълна монополизация на неокласическите предположения придава определена почтеност и научност на тази теория. Прекомерното математизиране на неокласическите теоретични конструкции означава преход към нереалистично представяне на икономиката. Основана на математиката, неокласическата теория придобива вид на математически доказани теории. Компрометирана от Кейнсианската теория, идеята за икономическа система, стремяща се към равновесие и ефективно саморегулиране и базирана на математически конструкции, бе възстановена. Западното икономическо наследство съдържа голям брой публикации, доказващи факта, че саморегулиращият се пазар не съществува вече. Въпреки това, идеята за пазарна саморегулация е основната идеологическа ценност на неокласицизма. Едното не може да съществува без другото.

Както нашият опит от икономическите реформи показва, безкритично възприетата неолиберална доктрина, която лежеше в основата на националния икономически модел, не само се провали по отношение осигуряване на растеж на ефективността на общественото производство, но също и доведе до спад в нея. Това разруши съществуващата система за социално благосъстояние и утежни стандарта на живот на по-голяма част от населението. Пол Кругман отбелязва краха на формите на сигурност при безработица, съществуващи преди кризата. Така „през 2010-11 година имаше относителен спад в нивото на безработица все пак броя на безработните американци, неполучаващи помощи при безработица, се удвои... Очевидно дългосрочната безработица е причинена от макроикономически явления и грешки в икономическата политика и не зависи от определен човек. Все пак това обстоятелство не спасява жертвите от страдание“¹³. Според Пол Кругман

¹² П. Кругман се позовава на изследване на политолозите К. Пуул и Х. Розентал, които разкриват силна корелация между дела от 1% на най-богатите в общия размер на приходите и нивото на поляризация в Конгреса на САЩ. През първите 30 години след Втората световна война, характеризиращи се с относително равномерно разпределение на приходите и с висока степен на застъпеност на двупартийната система, когато наличието на голяма група от центристи позволи вземането на повече или по-малко съгласувани решения. От 1980 г. Републиканската партия се измества на дясно – едновременно с увеличение на приходите на елита, и всякакви политически компромиси са почти невъзможни.

¹³ Кругман, П. Цит. съч.

по времето на Великата депресия никой не знаеше какво се случва и какво трябва да прави, докато настоящите мениджъри не могат да излязат с такова извинение. Понастоящем разполагаме както със знания, така и с инструменти, за да прекратим страданието на хората. Но въпреки това не го правим¹⁴.

Всичко това налага позоваването на алтернативна теория, която гласи, че ефективният растеж на общественото производство и обществената хармония са постижими посредством регулирано развитие, а не от спонтанно такова.

Тази алтернативна теория трябва да вземе предвид съвременните тенденции в икономическото развитие и да осигури решения за голям брой предизвикателства, забележими в целия свят и националните икономики. За нас решение би бил икономически модел, гарантиращ икономическо предимство на страната.

В западната икономическа мисъл има два модела на капитализъм. Единият се нарича либерална пазарна икономика, а другият – координирана (или организирана) пазарна икономика¹⁵.

Разликата между тях е следната. При първия тип икономика (либералната пазарна икономика) компаниите, във всички области на икономическа дейност, оперират на конкурентни пазари, използвайки ценовите сигнали, търсенето и предлагането като основни индикатори. Тази икономика се характеризира със съществено увеличение броя на институциите и процесите на регулиране. Подобни икономически системи показват висока степен на борсова капитализация, ниска степен на сигурност на заетостта, високи нива на възнагражденията и значително неравенство в приходите. Икономиката се характеризира със сливания и поглъщания посредством фондовата борса, слаби профсъюзи и ниска сигурност на работното място. Този модел на либерален пазар е използван в англосаксонските общества – САЩ, Великобритания, Канада, Австралия и Нова Зеландия.

При втория тип икономика (координирана пазарна икономика), дейността на компаниите се координира по-скоро посредством непазарни връзки, включително мрежи за мониторинг, основан по-скоро на частичен обмен на информация и сътрудничество, отколкото на конкуренция между компаниите. Тази икономика се характеризира с високо ниво на сигурност на заетостта, ниска степен на борсова капитализация, относително малък брой работни часове и относително ниско неравенство в приходите. Поглъщанията са рядко срещани и синдикатите защитават интересите на работниците. Дейността на компаниите се координира посредством вертикални и хоризонтални асоциации на същите.

Подобен модел се прилага в Германия, Франция, Дания, Швеция, Япония и други страни.

Всеки един от гореспоменатите модели има своя собствена целева функция и набор от инструменти. Институциите, работещи по целта, която преследват, както и инфраструктурата, традициите и манталитета на хората, са обхванати от моделите. Тъй като има неразделно единство между целта и инструментите, с

¹⁴ Кругман, П. Цит. съч. с. 47.

¹⁵ Вж. Coates, D. Models of Capitalism in the New World Order. // *Political Studies*, 1999, vol. XLVII, pp. 643-660.

които тя се преследва, опитът е доказал, че при някои условия инструментите на икономическия мениджмънт се оказват неподходящи съгласно другите условия.

Както е известно, целевата функция на неокласическия модел на пазара, възприет от нас, представя максимализиране на печалбата. Цялата инфраструктура на капитализма, държавата и обществените институции, правните регулации и етични стандарти, медиите, както и университетските програми, са насочени към крайната цел. Към тях принадлежи например, поддържането на т.нар. „естествена норма на безработица“ на ниво от 3–4% от общия брой на работната сила. Без това ниво няма да съществува конкуренция при работните места следователно ще бъде невъзможно да се поддържа заплата на ниво, което се нарича „пределен продукт на труда“.

Нека да сравним неокласическия (либерален) модел с модела на „Координирана пазарна икономика“.

Като най-ясно изразен, вторият модел съществува в германския модел на икономика, който включва опитът в корпоративния мениджмънт и се явява като резултат от особената реакция на германския бизнес и народ, във връзка със социалните и политически катастрофи, през които са преминали през двадесети век. Всичко това учи управляващата класа на Германия да оценява доверието на хората и да прави бизнес, като съблюдава техните интереси. Не толкова управляващият елит, а по-скоро националният бизнес и националната социална демокрация стават основатели на сътрудничество между труда и капитала, наречено „Sozialen Marktwirtschaft“ („Социална пазарна икономика“)¹⁶.

Компонент на този модел е „правото за съвместно вземане на решение“ (Mitbestimmung), според което собственикът не е освободен от управлението, а запазва своето участие в него заедно с представители на работната класа, държавата, както и синдикатите. Резултат от това е двустепенната система на корпоративно управление. Първата степен е управлението (Vorstand) (т.е. борд на директорите). Той се състои от професионални мениджъри, извършващи всекидневната техническа и икономическа работа на фирмените подразделения, които са под техен контрол. Втората степен е „борд на надзорните органи“ (Aufsichtsrat). При компании, с над 2000 наети работници, първата половина от борда на надзорните органи се състои от представители на работния колектив, а втората част – от представители на собствениците, както и заинтересовани страни (към които могат да принадлежат държавата, банки, потребителски асоциации, доставчици и т.н.).

При компании с по-малък брой работници една трета от гласовете обикновено се разпределя за персонала. Бордът на директорите е подчинен на борда на надзорните органи, който контролира тяхната работа, обсъждайки проблемите на компанията приблизително веднъж в тримесечието, без да се намесва в текущото управление.

Във връзка със системата на съвместна отговорност собствениците създават връзки, основани на доверие от една страна, с мениджърите, а от друга – със

¹⁶ Вюнше, Х. Ф. Социальное рыночное хозяйство как политика ведения рыночного хозяйства / Цель – рыночное хозяйство: хозяйство и общество в процессе перехода от плана к рынку. М. Вла Дар, 1996, с. 23-43.

служителите. Както показва опитът, корпоративният мениджмънт в Германия постига това, което не е съществувало преди – антагонизмът между труд и капитал е превъзмогат.

Описаният модел на капитализъм е в ярък контраст с това, което виждаме в националната икономика. Украинският собственик създава своите връзки с персонала посредством старите феодални традиции за взаимоотношенията между господаря и безправните хора, като не приема никакво партньорство с тях. Той не се доверява нито на мениджърите, нито на работниците, които са наблюдавани от служители по сигурността. Всичко това не съответства на взаимоотношенията, развити в цивилизованите модели на икономиката.

Един от съставните елементи на новия модел на икономическо управление трябва да бъде специално създаденият механизъм за елиминиране на възможността за едноличен контрол от страна на собственика върху финансовите потоци на компанията, както и безконтролното усвояване на печалбите.

Правото на собственост трябва да бъде гарантирано, но със съблюдаване на интересите на обществото и персонала. В противен случай ще бъде невъзможно да се избягва социалното напрежение при възникване на конфликти. Начините за икономическо управление трябва да бъдат „прозрачни“ и да бъдат под контрола, както на правителството, така и на работната сила.

Тъй като местният собственик няма да се съгласи по своя собствена воля с цивилизованите форми на сътрудничество, в този случай ще бъдат необходими държавни принудителни действия за „принуда към цивилизация“. Необходимо е да се приеме закон за корпоративния мениджмънт, където всички страни от действията на бизнес участниците ще бъдат описани – собственикът, трудовият колектив и държавата (последната трябва да престане да бъде неутрален наблюдател на процесите, които се случват в икономиката).

Гореспоменатото твърдение ни позволява да стигнем до заключението, че за да изпълни държавата функцията си на център за регулиране, тя трябва да премахне корупцията и бюрокрацията, натрупани през годините, когато същата е функционирала в рамките на обичайния модел. Само при това условие, в съюз с цивилизования бизнес, държавата може да стане фактор за социален и икономически прогрес.

Както международният опит ни показва, концепцията за развитие ръководено от държавата, предполага съгласуваност на макроикономическите параметри като *цени, заплати, инвестиции*. Ако цените постоянно се покачват, както се случва в нашата ситуация, тогава заплатата губи своята стимулираща роля и инвестициите се обезсмислят като цяло, тъй като е лесно да се получат високи печалби посредством увеличение на цените и без никакви инвестиции в икономиката. При такава ситуация „борбата срещу инфлацията“ също не би била успешна. За една надеждна бариера срещу инфлацията е необходимо следното: на първо място, адаптиране, използвайки пазарните методи на производство и услуги, към реалното потребителско търсене с помощта на регулиране на инвестициите и на второ място – подобен контрол върху цените на основните стоки, а също и върху цените на потребителските стоки, така че заплатата да остане стабилна, без да губи своята стимулираща роля.

В моделите, основани на принципа за регулирано развитие, като основа

могат да бъдат взети *институционалната, неомарксистката и посткейнсианската теория*. По този начин сравнителният анализ на двата модела показва тяхната пълна противоположност. Алтернативните целеви пазарни модели в съответствие със техните собствени специфики показват поразителен успех за последните 20 години. През този период обемът на brutния вътрешен продукт в Китай се е увеличил 5.3 пъти, във Виетнам – 4 пъти, а в Индия – 3.2 пъти.

Причините за успеха на реформите в Китай се обясняват от Шан Кун – един от най-забележителните икономисти в страната: „Тези успешни реформи бяха осъществени не в съответствие с препоръките на ортодоксалната икономическа теория. Дори е възможно да се каже, че точно тези реформи, които се оказаха не толкова успешни, бяха извършени съгласно проектите, разработени в рамките на ортодоксалната икономическа теория. Самият този факт представлява предизвикателство към ортодоксалната икономическа теория”¹⁷.

Както се подразбира, китайският икономист определено подчертава ролята на ортодоксалната неокласическа теория в страните от пост-съветското пространство. Ако критериите за кредитоспособност и бизнес фалит, предложени от западните методолози Кун, Лакатош и други, са били приложени на практика, би било разумно да се приемат моделите на Китай и Югоизточна Азия като най-ефективни и заслужаващи вниманието на икономистите. Успехите на някои модели и неуспехите на други трябва да се разглеждат като признание за коректност на едните и некоректност на другите икономически парадигми. С други думи опитът за развитие доказва (проверява) теорията за планово и пазарно комбиниране като най-ефективен модел на икономическо управление.

Стабилната икономическа динамика като основен критерий за новия модел

Когато се дефинира понятието за алтернативен модел, е необходимо да се отбележи, че той трябва на първо време да бъде насочен към ефективен икономически растеж. Настоящите икономически темпове на растеж в Украйна показват, че националната икономика „е в капана на законната икономическа динамика”. Така, според данни на рейтинговата агенция „Стандард енд Пуърс” през 2013–2015 г. нивото на растеж на украинската икономика се очаква да достигне ниво от 2–3%. То е по-ниско от нивата в Русия и Казахстан. При настоящите темпове на растеж е невъзможно да се решат проблемите, съществуващи днес както в икономиката, така и в социалната сфера.

Увеличението в средногодишния темп на растеж на БВП в Украйна до 6–7% за близките 10–20 години е необходимо икономическо условие за преминаване към режим на стабилно икономическо развитие.

На първо място, значението на подобен средногодишен темп на растеж се

¹⁷ **Борох**, О. Н. Современная китайская экономическая мысль. М. Восточная литература РАН, 1998, с. 248.

задвигва от увеличаване на проблемите, свързани със свръхпредлагане на остаряло оборудване в жилищното строителство и сферата на обществените услуги, както и в инфраструктурата и други икономически сектори. Тези остарели фондове е невъзможно просто „да излязат в пенсия“, те трябва или да бъдат заместени от нови, или ще се нуждаят от по-големи разходи за поддръжка (примерен случай: увеличение на настоящите задължителни разходи за пътна инфраструктура). Според оценките на експерти тези съвкупни задължителни разходи като цяло в националната икономика достигат до 2% от БВП. С планираните темпове на растеж на БВП в Украйна от 3–4% (което е доста приемливо за развитите страни), годишният ръст на ресурси за решаване на проблемите на прогресивния напредък е само 1–2%. В случай че всички очаквания на рейтинговата агенция „Стандард енд Пуърс“ за растеж на БВП до 2–3% се окажат верни, тогава годишният прираст на националния продукт ще покрие задължителните разходи.

На второ място, необходими са по-високи нива на растеж за гарантиране на инвестиционното развитие. Както е известно, инвестиционното търсене улеснява разширяването на търсенето на оборудване, строителните работи, както и различни продукти от производственото потребление. Увеличаването на търсенето на инвестиции улеснява структурната и технологична модернизация на производството, обновяването на производствените мощности и подобряването на тяхната ефективност. На трето място, съществуващите темпове на растеж на БВП са важни характеристики за инвестиционния климат в страната.

Следователно, ниските темпове на растеж на БВП са не само пречка за активизиране на инвестициите, но също така и източник на негативни социални последици – намаляващи реални доходи, увеличаваща се безработица, нарастване на общото недоволство в страната.

Решение на трудната, но необходима задача за структурна и технологична модернизация на икономиката е възможно само посредством значително увеличение на темпа на натрупване. Опитът на бързоразвиващите се страни (особено Китай и Индия), с темп на натрупване, възлизащ на над 40% и темп на растеж от 8–10%, показва директна функционална връзка между темпа на натрупване и растежа на БВП.

В повечето развити страни темпът на натрупване е 20–25%, докато растежът в некризисните години остава на ниво 2–4%.

Проблемът на развитите страни се състои в ефективното използване на инвестициите, а ограниченото пространство за техния растеж се причинява от високото ниво на насищане на населението. При тях потреблението на храна, автомобили и други стоки с дълготрайна употреба не се увеличава за дълго време, а жилищното строителство слабо се увеличава.

Качествено друга ситуация се наблюдава в Украйна – ние сме далеч от насищането с основни жизненни потребности: имаме ниско ниво на потребление на храна, осигуреността с автомобили, жилища и други стоки с дълготрайна употреба е 3–4 пъти по-малка отколкото напредналите страни.

Значителният потенциал от икономически растеж е свързан със създаването на модерна транспортна инфраструктура, следователно без съществена печалба от нормата на натрупване (първоначално до 25–27%, а след това достига до 30% и повече). Решението на проблема за устойчиво и динамично развитие не е възможно.

При развитите пазарни системи преобладаващата част от инвестициите във фиксиран капитал се извършва от корпорации за сметка на собствената печалба. Шестдесет процента от източниците на оборотен капитал се пада на банковите кредити. В Украйна, инвестициите от частно производство е възможно да се възстановят с огромно затруднение. Местният бизнесмен не се фокусира върху увеличение на нормата на натрупване, тъй като той не може да бъде сигурен в намалението на инвестиционните рискове и възвръщаемостта на инвестициите. Следователно частният капитал предпочита да изнесе спестения доход в чужбина посредством различни схеми или да ги вложи във финансови спекулативни операции в страната. Както свидетелства статистиката на Националната банка на Украйна, изтичането на капитали в чужбина се равнява на десетки милиарди долари.

Тъй като частният бизнес не бърза да увеличи нормата на натрупване, държавните корпорации могат да го направят за сметка на собствени и привлечени банкови ресурси. Междувременно актуализирането на проекти за оздравяване на транспортната инфраструктура е спряно и не започва създаването на мрежа от магистрали в страната

Подобна ситуация може да се види и в други браншове от инфраструктурата – в жилищно-комуналния сектор и в строителството. Подобряването на ситуацията е невъзможно без увеличение на капиталовите инвестиции от банковия сектор. Банковата система, ръководена от Националната банка на Украйна, трябва да се превърне във важна институция за развитие.

Институционални елементи на новия икономически модел

Известно е, че до началото на световната криза през 2008 година украинската икономика не успява да възстанови нивото на brutния вътрешен продукт от 1990 година, да създаде стабилен модел на развитие и да промени структурата. Десет години предкризисен икономически растеж бяха недостатъчни за формирането на вътрешен пазар, способен да осигури постоянно търсене на продукцията на местната индустрия. Като резултат страната влиза в кризата със старите проблеми: енергопотребление и ниско ефективен суровинен сектор; машинно инженерство, фокусирано върху страните от ОНД (и на първо място върху Русия); небалансирана финансова система поради увеличение цените на газа и огромен външен дълг (42 млрд. долара), натрупан от банките, корпорациите и държавата.

Следователно промяната на съществуващата негативна тенденция е възможна само посредством преход към нов модел на икономическо развитие. За тази цел е необходимо да се създадат нестандартни институционални елементи на нов модел.

Той трябва да включва национална иновативна система, която да бъде пригодена: да реши проблемите на заема за нови технологии и институции за развитие; да осигури синхронизация на различни видове икономически политики, чиято цел е увеличение на усвояващия капацитет от държавата; да се опре на система на интерактивно планиране, осигуряващо взаимовръзка между правителст-

вото, бизнеса и гражданското общество в процеса на развитие и извършване на мащабни проекти за модернизация. Комплексът от тези три елемента формира система на интерактивно управление на растежа, която трябва да бъде база за нов модел на икономическо развитие посредством модернизация на националната икономика¹⁸.

Изборът и реализацията на стратегия за по-нататъшно икономическо развитие и модернизация на страната са причинени от обективната нужда да се подобри продуктивността на обществения труд. В Украйна тази продуктивност е около 3 пъти по-ниска, отколкото в САЩ и развитите европейски страни.

В сърцевината на новия модел трябва да залегне идеята за модернизация. Сам по себе си въпросът за създаването на нов модел на икономическо развитие под формата на модернизация, не е нов. Подобни модернизационни проекти успешно са реализирани от други страни – в началото Япония, Южна Корея и Тайван и по-късно – Испания, Португалия и Ирландия. По различно време тези страни са постигнали успешно реализиране на стратегията за „догонващо развитие” в рамките на 20–30 години.

Теоретичното обобщаване на успешния опит на страните в „догонващо развитие” показва, че не е необходимо да се опитва да се достигне до по-зрели форми на демокрацията и пълно изчезване на корупцията (това не е възможно за която и да е страна в света) и след това да се подобрят формите на управление.

Подобно съвършенство може би е възможно и в настоящите етапи на зрялост на демокрацията и форми на организация на политическите институции. Постсъветски страни като Беларус и Казахстан имат подобен опит. При тези две страни с настоящо ниво на развитие на демокрация и политически институции и с население два пъти по-голямо от това на Украйна, нивото на БВП е по-високо от нашето, а през 1991 година този индекс беше по-нисък в сравнение с украинския.

При избора на подобен сценарий на стратегия за модернизация е необходимо сътрудничество между бизнеса и властите. Сами по себе си нито пазарът, нито държавата могат да създадат и реализират стратегия за модернизация. За тази цел е необходимо сътрудничество между трите субекта на социално-икономическия процес: бизнесът, държавата и обществените институции.

Приоритетът за модернизация не може да бъде избран предварително от държавата – подобен избор е възможен само чрез съвместното коопериране както в браншови, така и в регионални аспекти. Както показва опитът на страни, успешно реализирали стратегии за модернизация, е важно, незабавно да се постави механизъм на заимстване на нови технологии и управленски методи. Не е необходимо да се пилее време за „откриване на топлата вода”.

Ако новите технологии и управленски методи вече са тествани успешно, тогава е необходимо да се създаде механизъм от подобни заимствания, което само по себе си не е лесна задача, доколкото се сблъсква с липсата на ефективни форми на сътрудничество между бизнеса и държавата.

Такава система за взаимодействие на индикативно планиране, като форма на координиране на интересите на бизнеса и държавата, действа. Формирането на

¹⁸ Стратегия модернизации российской экономики (под ред. В. М. Полтерович). Санкт Петербург, Алетея, 2010, с. 5.

подобна система както на национално, така и на регионално ниво е извършено също и в Украйна. Развит е и набор от стратегически планове, но те не са лишени от стария дефект на съветското държавно планиране без участието на бизнеса и институциите за развитието на гражданското общество. Както показва практиката на страни, които вече са създали ефективна система за индикативно планиране, нейна основна връзка са посредническите институции на регионално ниво, осигуряващи връзка между местните власти, бизнеса, науката и гражданските институции. Световната практика през последните двадесет години показва, че подобни институции за планиране, като агенциите за регионално планиране и бизнес асоциациите, са широко възприети. Например в Европа, където са широко разпространени подобни асоциации, техният брой надхвърля 150. В бившия Съветски съюз системата от агенции за регионално развитие е широко разпространена най-вече в Казахстан.

Какво е значението на такава агенция за регионално развитие? Нейната основна задача се състои в гарантиране на конструктивна взаимовръзка между основните агенти на пазарно управление – бизнес структури, местни власти, граждански институции – на принципа на доверие.

Посредством подобни агенции най-предпочитаните и ефективни бизнес проекти и пътищата за тяхната реализация излизат наяве. Тези агенции са с идеална цел и не налагат никакви ограничения за бизнеса. Основната цел на регионалните агенции за развитие е, те да бъдат свързващо звено между: местните власти; бизнеса; науката; гражданските институции – за да могат да инициират едромасщабни проекти. Подобни агенции се превръщат в регионални прогнозиращи центрове като елемент на националната система за индикативно планиране и развитие на регионите.

Възниква въпросът: Как да се стартира създаването на регионални агенции за развитие? Както показва практиката, първите стъпки на тяхното разгръщане могат да бъдат регионални бизнес асоциации, които на свой ред могат да бъдат обединени в Асамблея на регионалните бизнес асоциации. Тези обединения формират изпълнителните органи, консултантските съвети и комисиите по най-важните процеси на модернизация, като по този начин допринасят за появата на големи проекти и ускоряват икономическия растеж в регионите.

Що се отнася до чуждестранната практика, функционирането на агенции за регионално развитие и бизнес асоциации е нещо обичайно в западните страни. Организацията на бизнес асоциациите: координира интересите на фирмите и по този начин намалява разходите за конкуренция; представлява интересите на бизнеса и определени браншови организации пред националните и регионалните власти; осигурява пазарна информация, технически стандарти, регулации и изисквания за продуктите; обучава своите членове.

По отношение опита на функционирането на бизнес асоциациите в западните страни, те се договарят със съюзи, лобират за своите бизнес интереси пред правителствата и парламентите и ги съветват, а така също и участват в разработването на планове за икономическо развитие.

По този начин системата се състои от участници в развитието и изпълнението на проекти за всеки бранш на индустрията, в рамките на регионите, и носители на нови технологии и управленски практики.

Подборът на проекти за участие в държавните планове е свързан с публични дискусии, обхващащи научната общност и гражданските институции. Подобна отворена дискусия на участниците увеличава доверието между фирмите, отчасти конкурентите и правителството. Но за да се гарантира успешната взаимовръзка между бизнес асоциациите и властите, е необходимо да се разработи обща методология за пресмятане на ефективността на проектите и най-добра конкуренция. Това води до повишаване на доверието към участниците в проектите, както и до намаляване на влиянието на лобирането и възможностите за корупция.

Когато се създава мрежа от агенции за регионално развитие, трябва да бъдат взети под внимание настоящите тенденции при изграждане и подобрене на институциите за национално развитие. През изминалите десет години в страната се появяват институции за развитие (индустриални паркове, специални икономически зони, иновативни фондове и т.н.). Създадени са консултантски органи на различни нива към обществените власти. Наборът от институции обаче не е достатъчен и не е интегриран в единна система. Тяжното обединяване може да се превърне в ключ към агенциите за регионално развитие. Мрежата от подобни агенции се нуждае от обединяване в агенция за национално развитие, а те трябва да бъдат основни участници в системата за индикативно планиране. Без тези организационни структури наборът от стратегически планове ще остане нереализиран. Бизнес асоциациите, правителството и гражданските обществени институции изискват йерархична система на планиране и организиране на всяко ниво на взаимовръзка.

Цитирана и използвана литература

1. Борох, О. Н. Современная китайская экономическая мысль. М., Восточная литература РАН, 1998.
2. Вюнше, Х. Ф. Социальное рыночное хозяйство как политика ведения рыночного хозяйства. / Цель – рыночное хозяйство: хозяйство и общество в процессе перехода от плана к рынку. М., Вла Дар, 1996.
3. Гэлбрейт Дж. К. Как Кейнс пришел в Америку (ориг. загл. How Keynes Came to America / Galbraith, J. K.). // Экономика и математические методы (Economics and mathematical methods), 1997, № 4.
4. Кругман, П. Выход из кризиса есть! (ориг. загл. End This Depression Now! / P. Krugman) – М., Азбука Бизнес, Азбука Аттикус.
5. Смит, А. Исследование о природе и причинах богатства народов (ориг. загл. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations / Smith, A.). М., Эксмо, 2007.
6. Стратегия модернизации российской экономики (под ред. В. М. Полтерович). Санкт Петербург, Алетея, 2010.
7. Теория капитала и экономического роста (под ред. С. С. Дзарасова). М. Издательство Московского университета, 2004.
8. Coates, D. Models of Capitalism in the New World Order. // Political Studies, 1999, vol. XLVII.

Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Университет за национално и световно стопанство –
София
Икономически университет – Варна
Софийски университет „Св. Климент Охридски”
Нов български университет – София

ИКОНОМИКА 21

Междууниверситетско списание
Година VI, книга 2, 2016

СЪДЪРЖАНИЕ

СТУДИИ

Проф. д-р ик. н. Михайло Зверяков – Одеския държавен икономически университет, Украйна
В търсене на изход от кризата 3

**Проф. инж. Венелин Терзиев – Русенски университет „Ангел Кънчев”,
Национален военен университет „Васил Левски”, Велико Търново**
Развитие на пазара на труда в България и влияние на провежданите
политики в областта на заетостта и безработицата 23

**Доц. д-р Ирена Мишева – Университет за национално
и световно стопанство, София**
Екологичното застраховане – елемент от управлението на риска
в предприятията с опасно производство..... 65

СТАТИИ

Гл. ас. д-р Ваня Хаджиева – Нов български университет, София
Приложение на контролинг концепцията, като съвременен
управленски инструмент..... 93

Ас. д-р. Милен Велушев – Софийски университет „Св. Климент Охридски”
Проблемът с икономическия растеж на България: могат ли преките
чуждестранни инвестиции да помогнат 112

ИКОНОМИКА 21

МЕЖДУУНИВЕРСИТЕТСКО СПИСАНИЕ

Редакционен съвет

Главен редактор – проф. д-р Иван Върбанов – СА „Д. А. Ценов”, Свищов
Заместник главен редактор – проф. д-р ик.н. Румен Георгиев –
СУ „Св. Климент Охридски”, София
Проф. д-р ик.н. Нено Павлов – МВБУ, Ботевград
Проф. д-р ик.н. Бойко Атанасов – ИУ, Варна
Проф. д-р Йото Йотов – Университет „Дрексел”, Филадельфия, САЩ
Проф. д-р Клаус-Дитмар Хаазе – Университет Пасау, Германия
Проф. д-р Симеон Желев – УНСС, София
Проф. д-р Васил Цанов – ИИ, София
Проф. д-р Людмил Георгиев – НБУ, София
Проф. д-р Марияна Божинова – СА „Д. А. Ценов”, Свищов
Доц. д-р Григорий Вазов – ВУЗФ, София

Екип за техническо обслужване

Стилов редактор – Анка Танева
Превод на английски език – ст. преп. Лиляна Атанасова
Стилов редактор на английски език – преп. Роузмари Папуърт
Технически секретар – Ралица Сирашка

Дадено за печат на 13.12.2016 г., излязло от печат на 21.12.2016 г., формат 70x100/16, тираж 80.

© Академично издателство „Ценов”, Свищов, Градево 24

© Стопанска академия „Димитър А. Ценов” – Свищов

ISSN 1314-3123 (Print)

ISSN 2534-9457 (Online)

ISSN 2534-9457 (Online)
ISSN 1314-3123 (Print)

ИКОНОМИКА

Година VI, книга 2, 2016

21

- В търсене на изход от кризата

- Развитие на пазара на труда в България и влияние на провежданите политики в областта на заетостта и безработицата

- Екологичното застраховане – елемент от управлението на риска в предприятията с опасно производство

Година VI, книга 2, 2016

Икономика 21

МЕЖДУНИВЕРСИТЕТСКО СПИСАНИЕ

КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ И АВТОРИТЕ НА СПИСАНИЕ „ИКОНОМИКА 21“

Списание „Икономика 21“ публикува изследователски студии и статии, методологически и методически разработки.

1. Обем:

Студии: минимум - 26 страници; максимум - 40 страници;
Статии: минимум - 12 страници; максимум - 25 страници;
Методологически и методически разработки до 40 страници.

2. Депозирание на материалите:

- на хартиен носител и в електронен вид (по E-mail и/или на CD);

3. Технически характеристики:

- изпълнение Word 2003 (минимум);
- размер на страницата - A4, 29-31 реда и 60-65 знака на ред;
- разстояние между редовете 1,5 lines (At least 22 pt);
- шрифт - Times New Roman 14 pt;
- полета - Top - 2.54 cm.; Bottom - 2.54 cm; Left - 3.17 cm; Right - 3.17 cm;
- номерация на страницата - долу вдясно;
- текст под линия - размер 10 pt;
- графики и фигури - Word 2003 или Power Point.

4. Оформление:

- наименование на статията, име на автора, научна степен, научно звание - шрифт Times New Roman, 14 pt, с големи букви Bold - центрирано;
- наименование и адрес на местоработата; телефони за контакти и E-mail;
- резюме на български език в обем до 15 реда; ключови думи - от 3 до 5;
- **JEL** класификация на публикациите с икономически характер (<http://ideas.repec.org/j/index.html>);
- основен текст (изложение);
- таблиците, графиките и фигурите се вграждат софтуерно в текста (да позволяват езикова корекция и превод на английски). Цифрите и текстът вътре в тях се изписват с шрифт Times New Roman 12 pt;
- формулите се създават с Equation Editor;
- списък с цитираната литература, подреден по азбучен ред - на кирилица и на латиница.

5. Правила за цитиране под линия:

При цитиране да се спазват изискванията на **БДС 17377-96 Библиографско цитиране**, поместени тук: <http://www.uni-svishtov.bg/dialog/Bibl.%20Citirane.pdf>.

Всеки автор носи отговорност за отстояваните идеи, съдържанието и техническото оформление на своя текст.

6. Контакти:

Главен редактор: тел.: (+359) 631-66-338
Стилов редактор: тел.: (+359) 631-66-335
Технически секретар: тел.: (+359) 631-66-238
E-mail: rsirashka@uni-svishtov.bg

Адрес: Стопанска академия „Д. А. Ценов“, ул. „Е. Чакъров“ № 2, Свищов, България